

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СТАНОВЛЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ

Дембицька Наталія Миколаївна¹

¹ Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, асистент кафедри психології розвитку факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6978-7655>

UDC: 316.6

АНОТАЦІЯ

У статті показані зміни в напрямках економічної соціалізації молоді в контексті поступової глобалізації економічних відносин: віртуалізація власників та софтизація власності (оцифрування об'єктів володіння). Обґрунтовуються теоретично і показуються емпірично новітні тенденції в становленні економічної культури молоді, які визначають нові за характером і механізмами реалізації відносини власності.

У статті констатується, що в економічній свідомості школярів відображуються тенденції до софтизації об'єктів особистого володіння та віртуалізації суб'єктів привласнення. Відмічаються зміни у когнітивному компоненті ставлення школярів до власності: усвідомлюються як зручності від володіння оцифрованими благами, так і труднощі, пов'язані з їх освоєнням і використанням. Виявлено усвідомлення ними соціально-психологічної функції оцифрованої власності, а саме школярі «схоплюють» в свідомості те, що сучасні технології, з одного боку, спрощують налагодження ділової комунікації, а з іншого - ускладнюють постійну підтримку неформального спілкування і процеси безпосереднього обміну благами з іншими людьми. Показується, що в свідомості учнів актуалізується емоційно-ціннісна складова ставлення до власності. Школярами оцінюються як переваги від використання цифрових технологій, так і труднощі в їх освоєнні і користуванні. Окрім того, констатується наявність такого вагомого чинника, як переживання учнів, пов'язані з почуттям ізольованості і самотності, якими обтяжується процес введення в життя сучасних технологій.

Address for correspondence, e-mail : editpsychas@gmail.com
Copyright: © Nataliia Dembytska

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Перспективною для подальших досліджень може стати розробка опитувальника, присвяченого дослідженню змін в різних аспектах ставлення молоді до особистої власності: у когнітивному, емоційно-ціннісному, поведінковому, моральнісному. На цій основі - проведення дослідження основних напрямів змін в економічній соціалізації інших верств населення. Цікавим також може стати вивчення того, як процеси віртуалізації суб'єктів володіння та софтизації об'єктів власності відображаються на процесі трансформації уявлень українців про власність взагалі і про себе як суб'єктів цих відносин.

Ключові слова: економічна культура молоді, економічна соціалізація, особистість, відносини особистої власності, софтизація об'єктів володіння, віртуалізація суб'єктів відносин власності, оцифровані блага.

Постановка проблеми. Становлення ринкових відносин в українській економіці визначається їх поступовою глобалізацією, віртуалізацією суб'єктів власності та інтенсивним розвитком інформаційних технологій (софтизацією). Як наслідок слід очікувати змін і у становленні економічної культури підростаючих поколінь українців. Отже, об'єктивні умови розвитку української економіки можуть задавати напрями трансформації не тільки сучасних способів ведення господарської діяльності, а й змін в основних лініях, механізмах економічної соціалізації молоді. Цим і зумовлена необхідність поглянути на докорінно новій основі на тенденції у становленні економічної культури підростаючих поколінь українців. Отже, актуальною постає проблема новітніх напрямів становлення економічної культури молоді, яка й буде лежати в основі нових за характером та механізмами реалізації відносин власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання змін у напрямках, механізмах перебігу економічної соціалізації молоді на су-

часному етапі становлення ринкових відносин перебувають у фокусі уваги представників як соціології та економіки (Горовий, 2011; Князевич, 2014, 2018; Лутцева, 2011; Осипова, 2016; Тетерятник, 2017; Naumov, 2017; Ryuichiro Tachi; Soumitra Dutta, 2016), так і психології (Дембицька, 2016, 2018; Москаленко, 2015, 2012). Та слід констатувати відсутність досліджень, присвячених тенденціям розвитку економічної культури учнівської молоді, яка формується переважно в просторі особистої власності.

Мета наукової статті - аналіз новітніх тенденцій у процесі економічної соціалізації учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Від особливостей сприйняття, оцінювання учнівською молоддю економічних явищ – як себе, інших суб'єктів власності, так і самих об'єктів привласнення - багато в чому залежатиме культура її господарської діяльності в майбутньому, і, відповідно, практикування нею майбутніх відносин власності. Взагалі, говорячи про економічну культуру особистості, маємо

на увазі систему її знань, повсякденних уявлень про явища, пов'язані з привласненням економічних благ, систему навичок ефективної поведінки в умовах ринку, позитивне ставлення до себе та інших як до повноправних суб'єктів ринкових відносин. Усе це, сформоване системно, зокрема, в ході навчання у школі, може стати вагомим психологічним ресурсом для гармонійної адаптації учнівської молоді до реальних умов вітчизняної економіки не колись, в дорослому житті, а вже сьогодні у повсякденній практиці споживання, обміну, підприємництва тощо; може сприяти створенню передумов для професійного самовизначення, професіоналізації та ефективної практичної діяльності, - загалом має стати могутнім базисом для формування економічно зрілої особистості.

Формування особистісних якостей, завдяки яким забезпечується гармонійне входження в економіку, відбувається через інтеріоризацію відносин власності (Москаленко, 2015), зокрема, через формування відповідного ставлення до власності. Саме через формування останнього відносини власності визначають економічне „Я” особистості, особливості її економічної самосвідомості, формування її економічної ідентичності. Власність є, з одного боку, основою суспільних відносин, а з іншого – економічною цінністю людини, об'єктом її переживань, основою формування її економічної культури.

Становлення економічної культури учнівства відбувається щонайперше в системі

особистої власності – у тих взаєминах з іншими людьми, які опосередковані об'єктами особистого володіння, з якими пов'язані можливості дитини бачити себе у «своєму» - в усьому, що особисто притаманне і належне собі (Дембицька, 2016, 2018). Наявність таких можливостей важлива для формування і переживання, з одного боку, своєї належності до певної спільності, є матеріальною демонстрацією соціальної ідентичності особистості, являє собою елемент його «розширеної індивідуальності», що дуже вагомо у шкільному віці. З іншого боку, такі можливості дають відчуття свободи, є умовою формування досвіду суб'єктної активності, в тому числі у відносинах з приводу привласнення усього, що дитина вважає своїм, починаючи з життя та свобод, закінчуючи матеріальними речами особистого користування, володіння і розпорядження. Отже, економічна культура в дитинстві, отрочстві, ранній юності формується переважно у системі відносин привласнення-відчуження матеріальних (особистих речей, особистої території) чи духовних (від особистих соціальних контактів до тих особистісних потенціалів, які розвиваються і набувають зрілих форм в процесі соціалізації: здоров'я, час, трудовий потенціал, інтелект, знання, компетенції, творчі та інші здібності) речей, здатних своїми якостями задовольнити особисті потреби дитини, і не підлягаючих відторгненню та відчуженню – у відносинах особистої власності.

Нами передбачається, що основні тен-

денції віртуалізації суб'єктів економіки та софтизації власності мають прослідковуватись і у сприйнятті особистої власності ще на етапі дотрудової економічної соціалізації. Віртуалізація економіки взагалі передбачає посилення ролі науки як рушійної виробничої сили, актуалізацію ролі наукоємних галузей у виробництві, зростання ваги наукової праці та набуття цифрової форми фінансовим капіталом (Горовий, 2011; Лутцева, 2011; Осипова, 2016; Тетерятник, 2017). У сфері власності віртуалізацію економіки можна розглядати на прикладі процесів, що стосуються як суб'єктів привласнення, так і об'єктів, відносно яких організуються ці відносини. Так, софтизація втілює в собі зміни, що відбуваються з об'єктами привласнення, економічними благами. Вона проявляється у розмиванні «речової» природи об'єктів володіння і трансформації їх матеріальної основи в нематеріальну та, відповідно, в актуалізації інтелектуальної власності та зниженні ролі «речових» форм власності. Згідно зі свідченнями спеціалістів (Лутцева, 2011), ринкові маніпуляції з нематеріальною власністю стають набагато прибуковішими, ніж з матеріальними ресурсами. А в перспективі саме власність на немайнові права може стати превалюючою. Усе це свідчить про появу нового чинника змін в ній, а саме – про посилення ролі інтелекту, знань та високоефективних технологій – софтизації основних форм власності [3-5;13], в тому числі – особистої. Отже, слід очікувати, що інтелектуальний чинник (знання, інформація, творчість) має стати, з

одного боку, самостійним і важливим елементом господарського розвитку.

З іншого боку, ці процеси неминуче призводять і до віртуалізації самих суб'єктів володіння, користування та розпорядження економічними благами. Нам слід очікувати зрушень у структурі основних ефектів, результатів економічної соціалізації молоді людини – посилення частки творчого, інноваційного, інтелектуального потенціалу суб'єкта як основного ресурсу для успішної господарської діяльності. Справді, ознакою сучасності є те, що нематеріальний характер власності перетворює процес володіння фізичним матеріальним об'єктом на переважно оцифрований, менш визначений у просторі та короткочасно належний певному конкретному власникові. Погляньмо тільки на ті форми, яких набуває універсальний еквівалент будь-якої власності – гроші. Вже не новими у економічній практиці українців є терміни «віртуальний капітал», «віртуальні гроші». Вони набувають статусу, вищого за національні гроші, навіть поза тим, що їх у буквальній наявності не існує. Один цей приклад фіктивізації реального капіталу шляхом виробництва похідних цінних паперів (Лутцева, 2011) свідчить про докорінну зміну відносин власності.

До того ж, відносини власності деперсоналізуються, оскільки відбувається відчуження об'єктів власності від суб'єктів, а контактування самих суб'єктів часто забезпечується мережевими засобами, отже, віртуалізуються. Ці тенденції в економіці суперечать

одному з головних принципів формування і забезпечення особистої приватності (Дембицька, 2016). Так, згідно з принципом персоналізації, людина забезпечує своє право на «свій» особистий світ шляхом здійснення численних змін у оточенні (матеріальному і соціальному), репрезентуючи в ньому саму себе, наділяючи його своїми власними, проєкованими на нього, якостями, впливаючи на нього з метою перетворення його на освоєний. Останній стає не анонімним, а індивідуальним, особистим, зі взаємно визначеними межами, із заявленими на них в ході комунікації з іншими людьми правами. Усе це дає можливість легітимізувати свою приватність і, таким чином, залишити свій індивідуальний відбиток в оточуючому світі, утвердити й зреалізувати себе в ньому.

Усі ці процеси вкрай важливі для тих етапів соціалізації людини, на яких відбувається становлення основних складових економічної культури майбутнього суб'єкта ринкових відносин. Йдеться про такі її компоненти, як когнітивні (гармонійний, несуперечливий образ себе та інших як власників, уявлення про необхідне і корисне, потрібне і можливе благо, що забезпечує економічні потреби, знання про можливі способи його привласнення тощо), емоційно-ціннісні (оцінка прийнятності-неприйнятності освоєних і практикованих способів привласнення, усвідомлення того, як вони співвідносяться з конвенційованими в культурі українців способами «освоювати» блага) та поведінкові

(орієнтованість на конкретні способи привласнення, вмотивованість діяти певним чином у просторі економічних (виробничих, споживчих, податкових, підприємницьких) відносин). Розмивання фізичних меж об'єктів особистого володіння уможливорює анонімізацію особистого майна, отже, спрощує процедури його відчуження. В цьому контексті софтизація майна може підірвати психологічні основи утвердження особистої приватності людини. Тим більш актуальною постає ця проблема на етапах дотрудової соціалізації. Тоді становлення економічної свідомості багато в чому залежить від включення дитини у взаємини з конкретними іншими суб'єктами споживання, інвестування, купівлі-продажу. За безпосереднього характеру цих відносин розвивається і перевіряється на ефективність такий важливий в ринковій економіці зміст економічної культури особистості підприємливого типу (Дембицька, 2016; 2018), як інноваційний потенціал, рефлексивність, здатність до виваженого ризику, активна позиція, орієнтація на майбутні звершення, накопичується досвід практикування ділового співробітництва і партнерства, чесною конкуренції.

Таким чином, сама категорія власності - тонка і нетривка матерія, яка перебуває у постійному розвитку в умовах інформаційної економіки. Тому слід очікувати, що прояви і самого інституту відносин власності мають змінюватись змістовно. Ці тенденції мають відобразитись в свідомості співвітчизників. Цікавим є те, чи відображені вони в економіч-

ній свідомості учнівської молоді - тих, хто ще не включений безпосередньо у трудові, інвестиційні чи-то, наприклад, податкові відносини в економіці. Але вони вже активно реалізують свою роль споживачів, користувачів фінансових послуг банків (часто користуючись банківськими послугами ширше за своїх батьків), а їх соціально-психологічні якості вже формуються в системі особистої власності (стосовно «свого» майна, ідей, трудових зусиль тощо), розширюючи особистий досвід оперування належного собі – психологічної основи майбутньої економічної діяльності.

З метою перевірки цього припущення навесні 2018 року нами було проведено опитування учнівської молоді м.Києва та м.Тараща. В опитуванні взяли участь 90 учнів середньої та старшої школи в закладах загальної середньої освіти № 198 та № 274 м. Києва та м.Таращі (55 учнів 8-х класів, 35 учнів 10-х класів, середній вік – 15 років). Опитування проводилось за анкетною, розробленою нами з метою з'ясування схильності опитуваних до заміни складових особистого простору (особисті речі, наприклад, друковані видання як джерела інформації; особисті взаємини у формі безпосередніх контактів; контактні способи задоволення особистих смаків та відстоювання власних пріоритетів) на їх віртуальні симуляції: реальну книгу на електронне видання, реальне безпосереднє спілкування на опосередковане контактування у віртуальному просторі соціальних мереж чи телефонії, віртуалізацію способів задоволення своїх смаків.

Для цього восени 2018 року за допомогою учнів, психологів, педагогів, батьків було згенеровано 54 твердження щодо ставлення учнівської молоді до предметів особистого користування, до власних способів задоволення смаків тощо. Наприклад, «для того, щоб дізнатись про суть ідеї, не обов'язково звертатись до її автора – достатньо оформити запит в інтернеті» або «дзвінок по мобільному – це можливість зручно і швидко зв'язатись з потрібною людиною» тощо. В результаті пілотажного опитування учнів загальноосвітнього закладу середньої освіти № 274 м.Києва та обробки емпіричних даних методом факторного аналізу нами отримано перелік з 15-ти найбільш навантажених тверджень, які і становлять дану анкету. Отже, проаналізуємо результати опитування за остаточним варіантом анкети. Процедура опитування передбачала оцінку усіх тверджень за 5-бальною шкалою, де 1 балом виражалась цілковита незгода з даним твердженням, а 5 балів – цілковита згода.

Опитування учнів київського ліцею № 198 «Еко», спеціалізованої школи № 274 м. Києва та гімназії «Ерудит» м. Тараща за даною анкетною дозволило з'ясувати їх ставлення до особистих речей, знань, способів задоволення потреб. Факторизація оцінок Varimax-обертанням методом головних компонент дала можливість отримати шість найбільш могутніх факторів (83% загальної дисперсії ознак), завдяки яким можна описати ставлення опитаних учнів до особистої власності (табл.1-2).

Таблиця 1.

Пояснена сукупна дисперсія ознак

Компонент	Початкові власні значення			Ротація суми квадратів навантажень		
	Всього	% дисперсії	Сумарний %	Всього	% дисперсії	Сумарний %
1	3,585	23,897	23,897	3,025	20,169	20,169
2	2,637	17,577	41,475	2,173	14,484	34,653
3	1,913	12,751	54,225	2,101	14,004	48,657
4	1,683	11,221	65,446	1,706	11,376	60,033
5	1,311	8,737	74,183	1,699	11,328	71,361
6	1,187	7,915	82,098	1,611	10,737	82,098
7	,814	5,427	87,525			
8	,665	4,434	91,959			
9	,516	3,441	95,400			
10	,296	1,973	97,373			
11	,244	1,624	98,996			
12	,116	,775	99,771			
13	,021	,139	99,910			
14	,013	,089	99,999			
15	9,093E-5	,001	100,000			

Метод виділення факторів: метод головних компонент.

Найбільш вираженим (24% дисперсії ознак), виявився біполярний фактор «*Переваги від використання цифрових технологій у спілкуванні – ускладнення комунікації*» через відмову від їх використання», утворений переважно когнітивно-оцінними дескрипторами, які стосуються входження цифрових технологій у життя людини.

Таблиця 2.

Обернена матриця компонентів ставлення учнів до особистої власності

	Компонент					
	1	2	3	4	5	6
14.Дзвінок по мобільному телефону – це можливість зручно і швидко зв'язатись з потрібною людиною.	,847					
8.Якщо не вдається контактувати віч-на-віч, то сьогодні гарний вихід для з'ясування стосунків – мобільний телефон чи соціальна мережа	,829					
1.Цифрові технології спрощують і роблять комфортнішим життя сучасної людини				-,450		
7.В наш час для успішного навчання просто необхідно мати абонемент до різних бібліотек. Електронні ресурси в інтернеті – це просто мода, не більше	-					
12.Сучасні технології дозволяють нам домовитись про будь-що з будь-ким, навіть не виходячи з дому.		,821				
6.Вже не потрібно навіть в кінотеатрі ходити – новинки кіно можна переглядати в інтернеті ще до їх світових прем'єр на широкому екрані		,756				
11.Якби не телефон, то нечасто у мене випадала б можливість спілкуватись з більшістю тих, з ким контактую сьогодні протягом дня				,432		
13.Електронні підручники – це сьогодні гарний спосіб уникнути важких рюкзаків для тих, хто навчається						,454
10.Навіщо платити за глянцеві видання, якщо всі новини шоу-бізнесу можна безкоштовно черпати з інтернет-мережі			,903			
5.Соціальні мережі просто створені для того, хто прагне знайти друзів			-,741			
3.Для того, щоб дізнатись щось новеньке в світі мистецтва, сьогодні не обов'язково відвідувати виставки, оскільки все це є в цифровому форматі			-,615			
2.Щось обміняти чи чимось поділитись сьогодні зручніше у віртуальному просторі				-,843		
9.Уміння оформляти покупки в інтернеті необхідне сучасній людині					,944	
4.Той, хто читає друковану книгу, виглядає не сучасно						,874
15.Сучасні гаджети – це можливість задовольнити будь-яку потребу					,478	

Метод виділення факторів: метод головних компонент.

Метод обернення: варимакс с нормалізацією Кайзера.

Застосування останніх змінює стиль життя, багато в чому його ускладнюючи, але і спрощуючи повсякденне спілкування, коли відсутня можливість безпосередніх контактів: «Якщо не вдається контактувати віч-на-віч, то сьогодні гарний вихід для з'ясування стосунків – мобільний телефон чи соціальна мережа» (0, 85), «Дзвінок по мобільному телефону – це можливість зручно і швидко зв'язатись з потрібною людиною» (0,83), «Цифрові технології спрощують і роблять комфортнішим життя сучасної людини» (-0,66). Підрахунок тих учнів, хто визнає опосередковуючу роль сучасних цифрових технологій у процесі комунікації та позитивно оцінює переваги від їх використання для спрощення спілкування (позитивні, вищі 1, числові значення фактора 1), показав їх превалюючу кількість – 51%. Отже, більшість опитаних учнів «схоплює» тенденцію до віртуалізації соціальних контактів, зростання міри опосередкованості сучасними технологіями спілкування між тими, хто ними користується. При цьому 13% опитаних оцінюють негативно входження технологій у життя людини і виражають сумніви щодо підвищення комфорту і спрощення життя завдяки ним.

Другим за могутністю (18% загальної дисперсії) виявився уніполярний фактор «Комфортне усамітнення», утворений поведінковими дескрипторами: «Сучасні технології дозволяють нам домовитись про будь-що з будь-ким, навіть не виходячи з дому» (0, 82), «Вже не потрібно навіть в кінотеатри ходити –

новинки кіно можна переглядати в інтернеті ще до їх світових прем'єр на широкому екрані» (0,76). Такими чином, слід констатувати схильність 45% учнівської молоді до усамітнення, відходу від безпосередності у контактуванні з іншими людьми, що є наслідком технологізації їхнього життя.

Третій компонент ставлення учнівської молоді до особистої власності (13% загальної дисперсії) виявився біполярним: «Навіщо платити за глянцеві видання, якщо всі новини шоу-бізнесу можна безкоштовно черпати з інтернет-мережі» (0,90), «Соціальні мережі просто створені для того, хто прагне знайти друзів» (-0, 74), «Для того, щоб дізнатись щось новеньке в світі мистецтва, сьогодні не обов'язково відвідувати виставки, оскільки все це є в цифровому форматі» (-0,62). Його смисл визначаємо за тими дескрипторами, які пов'язані, з одного боку, з усвідомленням наявності сільової реальності як звичного засобу для забезпечення потреб бути поінформованим, орієнтуватись у контексті формальних соціальних зв'язків (важливо для 49% опитаних). З іншого боку, йдеться про цінності безпосереднього спілкування для налагодження дружніх, близьких контактів, про знецінення гонитви за модою, якої прагнуть в обмін на відсутність бажання поділяти з кимось свої переживання, жити почуттям прекрасного, розділеного з кимось іншим (35% опитаних).

Четвертий фактор (11% дисперсії ознак) утворений дескрипторами, які, з одного боку, свідчать про оцінку для 63% опитаних

учнів зручності від використання цифрових технологій у ділових стосунках, завдяки яким спрощуються і забезпечуються більшим комфортом ділові взаємини («Щось обміняти чи чимось поділитись сьогодні зручніше у віртуальному просторі» (-,084), «Цифрові технології спрощують і роблять комфортнішим життя сучасної людини» (-0,45)). З іншого боку, у ставленні 20% опитаних учнів до особистих контактів звучить іронія у констатації факту, що спілкування з іншими людьми уможливується переважно завдяки засобам телекому-

«Сучасні гаджети – це можливість задовольнити будь-яку потребу» (0,48)) – цей факт є очевидним для 75% опитаних.

Останнім за могутністю (8% дисперсії) виявився фактор «Данина сучасним тенденціям». Він був утворений переважно такими оціночними твердженнями: «Той, хто читає друковану книгу, виглядає не сучасно» (0,87), «Електронні підручники – це сьогодні гарний спосіб уникнути важких рюкзаків для тих, хто навчається» (0,45). 38% опитаних виявились чутливими до цього фактора.

Таблиця 3.

Результати вторинного факторного аналізу компонентів ставлення школярів до особистої власності

Компоненти, отримані за результатами первинного факторного аналізу	Компонент	
	1	2
3. Цінність безпосереднього спілкування для налагодження дружніх, близьких контактів	,636	
2. Комфортне усамітнення	,566	
4. Переваги від використання цифрових технологій у спілкуванні – ускладнення комунікації через відмову від їх використання		
1. Зручність від використання цифрових технологій у ділових стосунках		
6. Данина сучасним тенденціям		,748
5. Необхідність у сучасних гаджетах, завдяки яким розширюються можливості задовольняти широкі потреби		-,421

Метод виділення факторів: метод головних компонент.
Метод обертання: варимакс з нормалізацією Кайзера.

нікації («Якби не телефон, то нечасто у мене випадала б можливість спілкуватись з більшістю тих, з ким контактую сьогодні протягом дня» (0, 43)).

П'ятий фактор (9% дисперсії) уніполярний, утворений поведінковими дескрипторами, пов'язаними з усвідомленням необхідності у сучасних гаджетах, завдяки яким розширюються можливості задовольняти широке коло потреб («Уміння оформляти покупки в інтернеті необхідне сучасній людині» (0,94),

З метою уточнення смислового навантаження виявлених в економічній свідомості учнівської молоді складових ставлення до особистої власності нами здійснено вторинний факторний аналіз отриманих компонентів (табл.3). За його результатами слід констатувати наступне.

Як видно з таблиці 3, складові ставлення учнівської молоді до організації особистих контактів, способів задоволення своїх смаків та забезпечення особистого життя в цілому

переважно осмислюються у просторі двох чинників, які відображають дві основні тенденції в становленні економічної культури учнів. З одного боку (перший фактор), для школярів важлива наявність інших суб'єктів спілкування, але при цьому віддається перевага усамітненню і опосередкованому спілкуванню. Це свідчить про уловлювання учнівською молоддю факту віртуалізації соціальних контактів, опосередкування їх сучасними технологіями.

З іншого боку, нами констатовано і тенденцію до софтизації особистої власності (особистих контактів, речей, смаків) оскільки другий фактор включає в себе ознаки тяжіння учнівської молоді до активного використання новітніх технологій.

Висновки. Підсумовуючи результати представленого дослідження, можемо констатувати, що в економічній свідомості учнів, які досить опосередковано включені у економічні відносини (лише поки що переважно у ролі споживачів), вже на етапі дотрудової соціалізації відображені як основні тенденції, які спостерігаються у відносинах власності, так і більш тонкі зміни в них. Так, учні «схоплюють» тенденцію до софтизації, оцифрування власності, усвідомлюючи і зручності від володіння саме таким видом благ, і труднощі, пов'язані з їх освоєнням і використанням. Учні також усвідомлюють і тенденцію до віртуалізації соціальних контактів. Актуалізуються зміни в когнітивному компоненті ставлення до власності. Так, усвідомлюється соці-

ально-психологічна функція оцифрованої власності, яка полягає в тому, що сучасні технології, з одного боку, спрощують налагодження ділової комунікації, а з іншого, – ускладнюють постійну підтримку неформального спілкування та процеси безпосереднього обміну благами з іншими людьми. В свідомості учнів актуалізується емоційно-оцінна складова ставлення до віртуалізації суб'єктів привласнення, а саме оцінюються як переваги від використання цифрових технологій, так і усвідомлюються труднощі в їх освоєнні, користування ними. Окрім того, можемо констатувати переживань учнів, пов'язаних з відчуттям ізольованості й усамітнення, яким обтяжене введення в життя сучасних технологій.

Перспективною для подальших досліджень може стати розробка опитувальника, присвяченого дослідженню змін у різних аспектах ставлення учнівської молоді до особистої власності: когнітивному, емоційно-оцінному, поведінковому, моральнісному. І на цій основі – проведення дослідження основних напрямів змін в економічній соціалізації інших верств населення. Цікавим також може стати вивчення питання щодо того, як процеси віртуалізації економіки та софтизації власності відбиваються на процесі трансформації уявлень українців про власність взагалі та про себе як суб'єктів цих відносин.

References:

- Goroviy, D. A. (2011). Virtualni ekonomichni vldnosini ta Yih rol v suchasniy ekonomitsi [Virtual Economic Relations and Their Role in the Modern Economy]. *Visnik Nats. tehn. un-tu «HPI»: zb. nauk. pr. Temat. vip. : Tehnichniy progres ta efektyvni virobnitstva. # 8.* – S. 7–10.
- Dembytska, N. M. (2016). Metodologichni osnovi rozvitku ekonomichnoyi kulturi ditini v shkoli [Methodological basis of the development of the children economic culture]. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. 1(13).* C. 266 - 274. URL: <http://orcid.org/0000-0003-4037-9652>
- Knyazevich, A. O. (2014). Softizatsiya I servizatsiya Innovatsiynoyi Infrastrukturi UkraYini [Softization and servization of Ukraine's innovation infrastructure]. *Ekonomika ta derzhava. # 4.* – S. 23-27.
- Knyazevich, A. O., Kraychuk, O. V., Dyachenko, L. A. (2018). Zakordonniy dosvid formuvannya ta aktivizatsiyi diyalnosti tehnoparkovih struktur [Foreign experience of formation and activization of the industrial park structures' activity]. *NaukovI zapiski Natsionalnogo unIversitetu «Ostrozka akademIya». SerIya «EkonomIka»: naukoviy zhurnal. ostrog No 8(36).* s.24–32. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/568>
- Luttseva, K. A. (2011). Osobennosti transformatsii ekonomicheskikh otnosheniy sobstvennosti v usloviyah virtualizatsii sovremennogo obschestva [Features of transformation of economic relations of property in the conditions of virtualization of modern society]. *Sotsialno-ekonomicheskije yavleniya i protsessyi. # 5-6 (027-028).*- S.149 – 154.
- Osipova, E. I. (2016). Transformatsiya otnosheniy sobstvennosti v usloviyah virtualizatsii ekonomiki / E.I. Osipova [Transformation of property relations in the conditions of virtualization of the economy].// *Vestnik TGU.1 (81).* S. 26- 29.
- Predborskiy, V. A. (2012). Virtualizatsiya vlasnosti yak prichina poshirennya tlnizatsiynih protsesiv v UkraYini [Virtualization of property as the reason for the spread of shadow processes in Ukraine]. *Formuvannya rinkovih vldnosin v UkraYini. # 11 (308).* S. 8 – 12.
- Sotsialno-psihologichne zabezpechennya ekonomichnoyi sotsializatsiyi molodi: monografiya (2018) [Social-psyhological support for the economic socialization of youth]. K. Institut psihologiyi Imeni G.S.Kostyuka NAPN UkraYini., 346 s. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
- Sotsialno-psihologichni zakonomirnosti stanovleniya ekonomichnoyi kulturi molodi: monografiya (2015). [Socio-psyhological patterns of formation of the economic culture of youth].K. Pedagogichna dumka.
- Sotsialno-psihologichni problemi stanovleniya sub'Ekta ekonomichnoyi sotsializatsiyi. Monografiya (2012). [Social-psyhological problems of the formation of the economic socialization agent]. Kirovograd.
- Tetryatnik, B. (2017). Virtualizatsiya gospodarskoYi diyalnosti: sutnIst I zagalni zasadi pravovogo reguluvannya v UkraYini [Virtualization of economic activity: the essence and general principles of legal regulation in Ukraine]. *Gospodarske pravo I protses. # 11.*S. 64 – 69.
- Naumov, M. S., Beketov, O. M. (2017). Urgent tasks of the state regulation of the innovation infrastructure of Ukraine. // *Ekonomichna teoriya ta IstorIya ekonomichnoyi dumki. # 8.* S. 3 – 7. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/8_2017_ukr/3.pdf
- Ryuichiro Tachi. (2014). The "Softization" of the Japanese Economy. *Japanese Economic Studies.* Pp.67-104.

URL: <https://doi.org/10.2753/JES1097-203X130367>

The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation (2016). Editors: Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent. (422 p.). Ithaca, Fontainebleau, and Geneva: Cornell University, INSEAD, and WIPO.

Nataliia Dembytska

PhD, (Candidate of Sciences (Psychology), Senior Research Fellow, Assistant of Developmental Psychology Department of Psychological Faculty at Taras Shevchenko National University, Kyiv (Ukraine)

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SCHOOL STUDENTS' ECONOMIC CULTURE

ABSTRACT

The main changes in the process of young people economic socialization at the modern stage of the formation of market relations in the context of the gradual globalization of these relations, virtualization of ownership and intensive development of information technologies are covered in the article. The latest trends in the formation of the youth's economic culture are grounded theoretically and empirically. They are based on new factors and mechanisms of the realization of property relations.

The article states that students' economic consciousness "grips" in general the tendency to softization, digitization of property and virtualization of economic actors. They are aware of the ownership convenience and the difficulties which are associated with their development and using.

The changes in the cognitive component of students' attitudes to property were marked. The awareness of their socio-psychological function of digitized property is revealed. There is presupposed the fact that modern technologies, on the one hand, facilitate the establishment of business communication, and on the other hand, complicate its constant direct support and processes of informal exchange of property with other people. The article shows that in the student minds the emotional-evaluation component of the attitudes towards the virtualization of owners and softization of property are actualized. Advantages of digital technologies using are evaluated, and difficulties in their mastering and using are aware. In addition, there is affirmed such a significant factor as the student's experience of feeling of isolation and solitude, which is fraught with the introduction of modern technologies.

The prospects for further research are presented. It consists in developing a questionnaire about changes in various aspects of the student attitude to personal property: cognitive, emotional, value, behavioral, and moral. And on this basis it could be interesting a study of the main areas of changes in the economic socialization of other segments of Ukrainians. It may also be interesting to study issues related to changes in the perceptions of Ukrainians about property in general and about themselves as the agents of these relations.

Key words: economic culture of young people, economic socialization, personality, rela-

tions of personal property, softization, virtualization of agents of property, digital goods.

Дембицкая Наталия Николаевна

Кандидат психологических наук, старший научный сотрудник, ассистент кафедры психологии развития факультета психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев (Украина)

НОВЕЙШИЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье показаны основные изменения в направлениях экономической социализации молодежи в контексте постепенной глобализации экономических отношений: виртуализация собственников и софтизация собственности (оцифровывание объектов владения). Обосновываются теоретически и показываются эмпирически новейшие тенденции в становлении экономической культуры молодежи, которые определяют новые по характеру и механизмам реализации отношения собственности.

В статье констатируется, что в экономическом сознании школьников отражаются тенденции к софтизации объектов личного владения и виртуализации субъектов присвоения.. Отмечаются изменения в когнитивном компоненте отношения школьников к собственности: осознаются и удобства от владения оцифрованными благами, и трудности, связанные с их освоением и использованием. Выявлено осознание ими социально-психологической функции оцифрованной соб-

ственности, а именно осознается то, что современные технологии, с одной стороны, упрощают налаживание деловой коммуникации, а с другой - затрудняют постоянную поддержку неформального общения и процессы непосредственного обмена благами с другими людьми. Показывается, что в сознании учеников актуализируется эмоционально-ценностная составляющая отношения к виртуализации субъектов и софтизации объектов присвоения. Так, оцениваются и преимущества от использования цифровых технологий, и трудности в их освоении и использовании. Констатируется наличие переживаний учеников, связанных с чувством изолированности и уединения, которыми чревато введение в жизнь современных технологий.

Перспективной для дальнейших исследований может стать разработка опросника, посвященного исследованию изменений в различных аспектах отношения молодежи к личной собственности: когнитивном, эмоционально-ценностном, поведенческом, нравственным. На этой основе - проведение исследований основных направлений изменений в экономической социализации других слоев населения. Интересным также может стать изучение вопроса о том, как процессы виртуализации субъектов владения и софтизации собственности отражаются на процессе трансформации представлений украинцев о собственности вообще и о себе как субъектах этих отношений.

Ключевые слова: экономическая культура молодежи, экономическая социализация, личность, отношения личной собственности, софтизация объектов владения, виртуализация субъектов отношений собственности, оцифрованные блага.

Дата отримання статті: 01.06.2019

Дата рекомендації до друку: 16.06.2019

Дата оприлюднення: 31.07.2019